

ALEKSANDAR JOKSIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Filozofija/Komparativna književnost, 3. godina
ajoksic@ffzg.hr
UDK: 81'27

Jezik, društvo, klasa

Cilj rada je iz pozicija različitih disciplinarnih perspektiva, kao što su filozofija jezika, sociologija i lingvistika, pokušati iznaći određene konvergentne točke koje bi služile kao poticaj za daljnje izučavanje relacije jezik – društvo. Također se razmatra jezik kao klasni marker i specifične učinke koje on ima unutar obrazovnog sustava. Na kraju će se poseban naglasak staviti na metaforički diskurs i njegovu ulogu pri oblikovanju i formulaciji ideologija u njihovoj društvenoj reprodukciji.

KLJUČNE RIJEČI
DISKURS, DRUŠTVO,
IDEOLOGIJA, JEZIK,
KLASA, METAFORA,
POLITIKA

UVOD

Iako danas nekoga uputiti na povezanost društvenih i jezičnih praksi možda ne bi bilo ništa više nego izreći jednu trivijalnu i svima samorazumljivu istinu, put do osvještavanja ukorijenjenosti jezične djelatnosti u njezin društveno-povijesni kontekst morao se kroz vrijeme prokrčiti i to u raznim disciplinama poput filozofije jezika, sociologije, lingvistike, a da bi njihovo stupanje u zajednički diskurzivni prostor dovelo do interdisciplinarnih područja kao onih sociolingvistike, sociologije jezika ili, općenito uzevši, analize diskursa. U onome što slijedi opisat će se samo dio te priče i neki od autora koji su tome pridonijeli.

Filozofsko promišljanje jezika koje je našlo, među ostalima, svoj izraz u djelima Ludwiga Wittgensteina i Mihaila Bahtina, pokazujući u mnogočemu zajedničke točke i mogućnosti komparacije, može nam poslužiti kao dobar uvod i u kasnije doprinose ovoj problematici, napose u sociološkom pristupu lingvistici Pierrea Bourdieua ili pak – obrnuto – lingvističkom pristupu sociologiji Basila Bernsteina. Oba potonja autora bitno su utjecala na razvoj sociologije obrazovanja, sociologije odgoja i istraživačkog programa čiji je cilj ispitivanje jezično-političkih odnosa te ćemo se u skladu s tim i na njih osvrnuti. Tema rada također se tiče diferencijacije diskursa s obzirom na klasno mjesto subjektive artikulacije, i dalje, metaforičkim diskursom kao ideologijski utemeljenom društvenom praksom. Za ovo zadnje poslužiti ćemo se i vlastitim primjerima.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

FILOZOFIJA JEZIKA: WITTGENSTEIN I BAHTIN

“Neki jezik predočiti znači predočiti neku formu života”

(Wittgenstein, 1998a: §19)¹

Filozofska transformacija pisca *Tractatusa* u onoga, kako se to danas običava nazivati, “kasnog” Wittgensteina, u čijem posthumno objavljenom korpusu radova glavno mjesto zauzimaju *Filozofijska istraživanja*, možda bi se najbolje mogla opisati citiranom rečenicom iz istih tih *Istraživanja. Tractatus*, koji je još uvijek potpisivao onu “augustinovsku” verziju slike jezika, ispod površine svih prirodnih jezika vidi pravila logičke sintakse – pravila koja su govorniku

¹ Nadalje će se za istoimeno djelo navoditi samo brojevi paragrafa.

potpuno nepoznata, a koja upravljaju njegovom lingvističkom aktivnošću i određuju što ima smisla reći. Ideju logičke sintakse Wittgenstein kasnije izbacuje iz razmatranja da bi je zamijenio idejom jezika kao *forme života* (Lebensform), što označava “kulturu ili društvenu formaciju, totalitet aktivnosti zajednice u kojemu su ugrađene jezične igre” (Glock, 1996:125).² Jedan od razloga analogije između jezika i igara, i s time povezanim konceptom “jezičnih igara”, potječe odatle što su po Wittgensteinu oboje određene aktivnosti upravljane pravilima, a gramatika se odnosi prema jeziku kao pravila igre prema igri. Gramatička pravila determiniraju upotrebu riječi, a time i njihovo značenje, jer “značenje neke riječi je njezina upotreba u jeziku” (§43). Jezične su igre “isprepletene” s nelingvističkim aktivnostima zajednice koje kontekstualiziraju igre, što je nužno da bi uopće bile razumljene. Njih je nebrojeno različitih vrsta i nisu dane jednom za svagda, već nove jezične igre nastaju, a druge zastarijevaju i zaboravljaju se. Kontrastirajući *Tractatusovo* nesocijalno i nehistorijsko shvaćanje jezika – pristupa koji uostalom karakterizira dobar dio tzv. analitičke filozofske tradicije – i imanentnu socijalnost jezične djelatnosti *Filozofijskih istraživanja*, Wittgenstein shvaća da, ukoliko jezik uopće ima neke osnove, ona ne leži u metafizičkom atomizmu, nego u promjenjivim oblicima društvene interakcije lingvističke zajednice u kojima se jezične igre odvijaju. Komunikacija među ljudima omogućena je time što oni koji u njoj sudjeluju dijele istu životnu formu, to jest iste ili slične obrasce ponašanja koji pretpostavljaju zajedničke perceptivne kapacitete, potrebe i emocije: “Zajednički ljudski način djelovanja je sustav odnosa posredstvom kojega mi sebi tumačimo neki strani jezik” (§206). To znači da je ljudska priroda ta koja ograničava naše razumijevanje alternativnih životnih forma, čime se ujedno objašnjava Wittgensteinova zagonetna primjedba da “kada bi lav mogao govoriti, ne bismo ga razumjeli” (§223). Drugim riječima, kada bi lavovi i imali cijeli jedan sustav glasanja, režanja, zavijanja, izraza lica, gesta i tako dalje, mi ga – za razliku od lingvista koji infiltrirajući se u neki narod može naučiti njihov jezik koji je do onda bio neistražen – nikada ne bismo naučili i to zato što nam je njihova forma života, njihov bihevioralni repertoar toliko stran. Wittgensteinov kontekstualizam životnih oblika inzistira na tome da je za razumijevanje i pripisivanje intencionalnih stanja potrebno društveno okruženje – postojanje jezičnih igri.

Wittgensteinov koncept jezičnih igara, ali i pogled na jezik općenito, mogao

2 Prijevod je moj.

bi se usporediti s idejom govornih žanrova Mihaila Bahtina:³

“Bogatstvo i raznolikost govornih žanrova neograničeno je zato što su različite mogućnosti ljudske aktivnosti neiscrpne i zato što svaka sfera aktivnosti sadrži cijeli repertoar govornih žanrova koji se razlikuju i rastu dok se pojedinačna sfera razvija i postoje kompleksnija.” (Bakhtin, 1986a: 60).⁴

Svako područje ljudske djelatnosti po Bahtinu podrazumijeva određenu upotrebu jezika pa su upotrebe jezika jednako raznolike kao i područja ljudske djelatnosti. Iako je svaki iskaz individualan, svaka komunikacijska sfera razvija vlastite “relativno ustaljene tipove ovih iskaza” koje Bahtin naziva govornim žanrovima.

Ako bismo sličnosti između Wittgensteinove i Bahtinove filozofije jezika htjeli produbiti, mogli bismo razliku nesocijalne osnovice jezika “ranog” Wittgensteina i one socijalne “kasnog” Wittgensteina oprimjeriti Bahtinovim odnosom prema osnivaču strukturalne lingvistike Ferdinandu de Saussureu – odnos koji zapravo predstavlja marksističku kritiku strukturalizma.⁵

“Naime, premda je de Saussure proglasio langue društvenom činjenicom s društvenim prostorom koji ima tako jaku kohezivnu snagu da nijedan pojedinac ne može promijeniti jezik, taj društveni prostor nije političan; svaki član govorne zajednice posjeduje jezik u identičnom obliku.” (Joseph, 2004: 349). Marksizam je u svojoj kritici strukturalizma ovdje dosljedan svojoj filozofiji koja shvaća svaki središnji aspekt ljudskog iskustva u svom podrijetlu i operaciji socijalnim i povijesnim. Za Bahtina de Saussureov *Tečaj opće lingvistike* predstavlja najrazvijeniji oblik onoga što on naziva “apstraktnim objektivizmom” koji definira granice jezika tako da ove ne uključuju “odnos znaka prema realnoj stvarnosti koju odražava ili prema pojedincu koji ga je stvorio, već odnos znaka prema znaku unutar zatvorenog sistema, koji je jednom prihvaćen i pretpostavljen” (Bahtin, 1980: 64). Za Bahtina, “svaki znak, kao što znamo, stvara se među društveno organizovanim ljudima u procesu njihove interakcije”. Stoga su “forme znaka uslovljene, pre svega, kako organizacijom datih ljudi, tako i neposrednim uslovima njihovog uzajamnog delovanja” (isto:23). Znak je po sebi *ideološke* naravi; on nije poput glatke površine koja reflektira društveno stanje stvari, nego poput napukle i nepravilne površine stvorene različito orijentiranim društvenim interesima unutar jedne te iste zajednice

3 Za dalju komparaciju Wittgensteina i Bahtina i vitgenštajnovski pristup analizi diskursa na koji ću se dalje u tekstu referirati u: Hoenisch, “A Wittgensteinian Approach to Discourse Analysis”.

4 Prijevod je moj.

5 Analogija, dakako, ne ide “do kraja” jer kod de Saussurea nema govora o logičkoj sintaksi. Analogija se može shvatiti samu u kontekstu opozicije socijalno – nesocijalno, a što u djelu *Marksizam i filozofija jezika* služi kao prigovor Bahtina (Vološinova) protiv de Saussurea.

znakova, tj. stvorene klasnom borbom. Protivno apolitičnoj naravi Saussureove analize, njegovu idealiziranju homogene govorne zajednice i proglašavanju iskaza nepodobnim da postane predmet znanstvenog proučavanja, Bahtinovo "politiciziranje" jezika, određenje socijalne osnove jezika kao po zajednicu heterogenog faktora i tvrdnja da je iskaz "arena klasne borbe", sve to čini jezik dio "baze" utirući put marksističkom promišljanju jezika kao nečega neodvojivog od politike. Nijedan iskaz nije individualan – on je uvijek imanentno socijalne strukture koju nastanjuje Drugi "bez obzira na to da li se mi iskazom nekome sugovorniku neposredno obraćamo" (Biti, 1997:159). Svaka izrečena riječ generirana je u interakciji sa zamišljenom publikom u našem umu prije nego što je ikoja stvarna publika čuje ili pročita. U tom se kontekstu treba shvatiti Bahtinovo *dijaloško* poimanje kako iskaza, cijelog jezika tako i same misli. Tog Drugog kao konstitutivni moment svakog iskaza, a koji je "buržuska" sosirovska lingvistika prognala svojim *monološkim* odnosom prema jeziku, Bahtin naziva "trećim u dijalogu" i prema njemu je orijentiran svaki iskaz. Naivno bi čitanje u ovom trećem elementu jednog, po definiciji dvojnog odnosa kakav je sam dijalog, mogao vidjeti nekoherentnost. Pokušat ćemo takvu (dis) kvalifikaciju pokazati neosnovanom jednom analogijom s igrom šaha.⁶ Na šah se može gledati kao na jedan oblik dijaloga, na jedan "socijalni događaj" sa svakim potezom kao porukom sa svojim pošiljateljem koji je konstruira i primateljem koji je mora na određeni način interpretirati, obojica pri tome slijedeći (šahovska/gramatička) pravila. Svaki je potez odigran s obzirom na ono što jedan igrač *misli* da će njegov protivnik odigrati, to jest odigran je u dijaloškom odnosu s imaginarnim protivnikom u njegovoj glavi, a koji je kao "treći" u samoj igri predstavnik stvarnog igračevog suigrača (drugog-za-mene/|a).⁷ Njegovo je, za razliku od onog suigračevog, *buduće* ponašanje uvijek već upisano, uračunato u svaki sadašnji potez kao anticipacija onoga što će uslijediti nakon tog poteza, jednako kao što su *prošli* potezi upisani u njega, pa se u tom smislu može reći da Drugi ima *aktivnu* ulogu: "Iskaz nije determinisan iz čoveka koji govori; on je bitno određen adresatom kome je upućen i na koga je usmeren. Matematički rečeno: iskaz nije funkcija od (Ja), već funkcija od (Ja↔Ti). Svaki iskaz nije samo moj iskaz (iskaz nekog Ja) već i tvoj iskaz (iskaz upućen nekom Ti)." (Matijašević, 1980:29).

⁶ Nije slučajno uzeta baš ta analogija – i Saussure i Wittgenstein jezik su često uspoređivali s igrom šaha.

⁷ U djelu *Prema filozofiji čina* Bahtin uvodi arhitektonski model psihe koji se sastoji od tri komponente: "Ja-za-sebe", kao nepouzdan izvor identiteta, "Ja-za-drugog/e", preko kojeg ljudska bića razvijaju identitet gradeći samorazumijevanje ovisno o tome kako ih drugi vide, i "drugi-za-mene" – način na koji pojedinac vidi druge, a koji opet postaje dio samorazumijevanja drugog, formativno djelujući na njegov identitet. Sličan je odnos u dijaloškoj interakciji, jer je prema "Bahtinovoju koncepciji ja u svojem činu razumijevanja svagda uvjetovan trećim (naslovljenikom) svojega drugog (subesjednika) kao što je, uostalom, i taj drugi svagda uvjetovan njegovim trećim odnosno naslovljenikom njegova čina razumijevanja" (Biti 1997: 75).

Treći kao drugi-za-mene je osoba za koju pretpostavljam da pripada istim epistemičkim i lingvističkim praksama i za kojeg stoga nije potrebno posebno eksplicirati kontekstualna (pozadinska) značenja i pretpostavke. Zato je treći za Bahtina ujedno i idealni adresat prema kojemu je svaki iskaz orijentiran i od kojega se očekuje apsolutno razumijevanje te je to razlog zašto on ima disenznu ulogu u slučaju da stvarni adresat u dijalogu ne dijeli implicitne dijaloške pretpostavke adresanta.

Nemogućnost pomirbe stvarnog i idealnog adresata poruke za konkretnu jezičnu igru znači uvijek postojanu mogućnost nesporazuma. Wittgenstein na jednom mjestu daje primjer situacije u kojoj vlada nesporazum:

“U razgovoru: jedna osoba baci loptu; druga ne zna da li da je baci nazad ili da je baci trećoj osobi, da je ostavi ležati ili da je podigne i stavi u džep, itd.” (Wittgenstein, 1998b:84)⁸

Problem koji Wittgenstein opisuje susrećemo u svakodnevnoj komunikacijskoj interakciji s okolinom. Cilj je znanstvenih disciplina supsumiranih pod generičkim imenom *analize diskursa* “razotkriti ovakvu misteriju: opisati igru, osvjetliti njena često nejasna pravila, jasno ograničiti njihove granice i identificirati igrače, trenere i sudce”.⁹ Kao i Wittgenstein, analiza diskursa općenito teži pokazati kako se jezične forme rabe u komunikaciji, a specifičnije, pokazati kako adresanti konstruiraju lingvističke poruke za adresate i što ovi zadnji čine s porukama kako bi ih interpretirali.

No, upravo opisani nesporazum može nastati i samim time što jezične igre i primjene riječi nisu posvuda ograničene pravilima. Značenje će riječi u tim trenucima biti neodređeno jer će postojati više mogućih tumačenja – pravilo koje stoji kao putokaz ostavlja “ponekad otvorenom neku dvojbu”(Wittgenstein, 1998a: §85). Bahtin se na jednom mjestu nadovezuje na ovu ideju: “interpretacija simboličkih struktura osuđena je na beskonačnost simboličkih kontekstualnih značenja i stoga ne može biti znanstvena u smislu u kojem su znanstvene egzaktnosti” (Bakhtin, 1986b:160).¹⁰

PIERRE BOURDIEU: SOCIOLOŠKI PRISTUP LINGVISTICI

“Jezik je realiziran u formi individualnih konkretnih iskaza (usmenih i pismenih) od strane particijanata iz različitih područja ljudske aktivnosti. Ovi iskazi

⁸ Primjer navodi i Hoenisch u svom tekstu. Prijevod je moj.

⁹ Hoenisch, isto.

¹⁰ Prijevod je moj.

reflektiraju specifične uvjete i ciljeve svakog takvog područja, ne samo kroz svoj sadržaj (tematski) i lingvistički stil, to jest, selekciju leksičkih, frazeoloških i gramatičkih resursa, nego iznad svega kroz svoju kompozicijsku strukturu. Sva tri od ovih aspekata – tematski sadržaj, stil i kompozicijska struktura – su nerazdvojno povezana s cjelinom iskaza i podjednako određena specifičnom prirodom pojedinačne komunikacijske sfere.” (Bakhtin, 1986a: 60)

Rezonanciju ovih Bahtinovih riječi možemo naći i u djelu francuskog sociologa Pierrea Bourdieua:

“(...) formalne osobine djela otkrivaju nam svoj smisao samo onda ako ih dovedemo u vezu, s jedne strane, s društvenim uvjetima njihova proizvođenja – to jest s pozicijama što ih njihovi tvorci zauzimaju unutar polja proizvođenja – i, s druge strane, s tržištem za koje su ona bila proizvedena (...)” (Bourdieu, 1992: 141)

Ako je doista tako, onda nas ne bi trebao čuditi Bourdieuov, upravo bahtinijanski, atak na Saussureovu strukturalnu lingvistiku zbog njenog, kako će reći, “autonomiziranja jezika u odnosu prema društvenim uvjetima njegove proizvodnje, reprodukcije i upotrebe” (isto:8).

Ovdje smo suočeni sa sljedećom slikom jezične djelatnosti: na jezičnu razmjenu može se gledati kao na oblik ekonomske razmjene; jezična kompetencija pojedinog govornika njegov je *kulturni* (jezični) kapital,¹¹ često nejednako distribuiran među proizvođačima (pošiljateljima) i potrošačima (primateljima) diskursa, a svaka komunikacijska sfera, ili “polje”, jest *tržište* u kojem se ta razmjena odvija, u kojoj se, kao u Bahtinovoju “areni klasne borbe”, sukobljavaju *habitusi*,¹² klasni ili statusni položaji – agensi orijentirani prema akumulaciji kapitala.

Prigovor tradicionalnoj lingvistici se, dakle, u bitnome podudara s Bahtinovima: u oba slučaja riječ je o kritici lingvističke marginalizacije društvenoga. Cilj bi onda jednom sociološkom pristupu jeziku kao što je znanost o diskursu, koja jezik promatra kao oblik društvene prakse, bio “u najtipičnijim formalnim osobinama diskursa otkriti djelovanje društvenih uvjeta proizvođenja i opticaja tih diskursa” (isto: 141).

Jezik gledati isključivo kao sredstvo sporazumijevanja tipično je za sosirovski model gdje su simboličke razmjene reducirane na komunikacijske činove, bez uviđanja da jezične razmjene predstavljaju također i odnose simboličke moći u kojima se realiziraju odnosi snaga između govornika:

¹¹ Bourdieu razlikuje *ekonomski kapital* (u obliku novca i imutka), *socijalni* (u obliku srodstva i veza), *kulturni* (u obliku obrazovne kompetencije) i *simbolički* (u obliku časti, prestiža, priznanja, utjelovljenja kulturnih vrijednosti) kapital.

¹² *Habitus* Bourdieu definira kao sustav prenosivih dispozicija koje funkcioniraju kao načela generiranja praksi i predodžbi, a čiju strukturu provode (najčešće) nositelji kulturnog kapitala.

“Drugim riječima, diskursi nisu (ili su tek izuzetno) isključivo znakovi namijenjeni razumijevanju, dešifriranju; oni su i znakovi bogatstva, namijenjeni vrednovanju i procjenjivanju, i znakovi autoriteta, koji traže od sugovornika da im vjeruje i da im se pokorava.” (isto: 51)

Raskid sa slikom jezika kao nečega što funkcioniira *isključivo* kao komunikacijsko sredstvo pretpostavlja u filozofiji jezika Wittgensteinovo anticipiranje Austina i teorije govornih činova:

“Paradoks nestaje samo onda ako radikalno prekinemo s idejom da jezik funkcioniira uvijek na jedan način, da služi uvijek istoj svrsi: da prenosi misli – bilo da su to misli o kućama, bolovima, dobru i zlu, ili bilo čemu drugom.” (Wittgenstein, isto: §304)

Govor ima inherentnu performativnu snagu koja je po Bourdieu specifičan slučaj *simboličke dominacije* i moći manifestirane u svakoj jezičnoj razmjeni. Jezično je polje sustav jezičnih odnosa snaga baziranih na nejednakoj distribuciji jezičnog kapitala koji reproducira sustav društvenih razlika tako što govornike lišene legitime kompetencije isključuje iz društvenog svijeta ili ih osuđuje na šutnju. Službeni je jezik norma jezičnog tržišta, u usporedbi s kojom se vrednuju svi drugi oblici jezičnih praksi, a čije posjedovanje njegovom posjedniku priskrbljuje oblik (jezičnog) kapitala koji, prilikom razmjene, stvara razlikovnu dobit, a ova pak ovisi o rijetkosti posjedovanja (legitimnog) jezičnog proizvoda. No da bi se jedna jezična upotreba nametnula kao legitimna ili službena, za to je pak nužno da jezično tržište bude jedinstveno, da postoje jezični zakoni i institucije koje imaju svoje pravosudne organe, gramatičare, svoje organe prisile i nadzora u obliku nastavnika i profesora, ovlaštene da podvrgavaju sankcijama jezičnu sposobnost onih koji su im podređeni. Te institucije djeluju posredstvom simboličke dominacije, to jest takve dominacije koja “pretpostavlja neku vrstu sudioništva onih koji su joj podvrgnuti, a to sudioništvo nije ni pasivno podčinjavanje vanjskoj prisili ni slobodno pristajanje uz određene vrijednosti” (Bourdieu, isto:31).¹³ Nametnuto opće priznavanje dominantnog jezika ugrađeno je kao praktički sadržaj u dispozicijama, u habitus pojedinca, tako što su kontinuirano i neprimjetno ucjepljivane tijekom cijelog života i to djelovanjem provjera na jezičnom tržištu.

Diskursi imaju vrijednost jedino u odnosu prema tržištu kao sustavu sankcija i cenzura, pa i samu njegovu proizvodnju usmjeruje anticipiranje dobiti i sankcija tržišta, odnosno zakona imanentnima tržištu, u skladu s kojima se strateški mijenja diskurs; on se cenzurira, eufemizira, uobličava i tako dalje.

¹³ Subjekti podčinjenih jezičnih kompetencija, reći će Bourdieu, moraju se pridobiti za suradnju na uništavanju vlastitih jezičnih izražajnih sredstava i to tako što će školu doživljavati kao jedini prilazni put prema administrativnim ili službeničkim poslovima.

“Diskursi su uvijek jednim dijelom eufemizmi, poticani željom da se “lijepo izražava”, da se “govori uglađeno”, da se proizvode proizvodi usklađeni sa zahtjevima određenog tržišta; oni su uvijek kompromisna ostvarenja, rezultat nagodbe između interesa kao motiva iskaza (tj. između onoga što treba reći) i cenzure inherentne posebnim odnosima unutar jezične proizvodnje (...)” (isto: 67).

Prethodno opisana analogija sa šahom gdje je u svaki sadašnji potez već upisan kroz anticipaciju onaj budući potez, može nam i ovdje biti od koristi. Jer slično je i s jezičnom proizvodnjom; “unaprijed uračunati uvjeti recepcije dio su uvjeta proizvodnje, i anticipiranje sankcija tržišta sudjeluje u determiniranju proizvodnje diskursa” (isto:64). Ono što ovo dvoje čini sličnima je to da su oboje određene aktivnosti regulirane pravilima – šahovski potezi pravilima šaha, a proizvodnja diskursa zakonima formiranja cijena karakterističnima za određeno tržište.

Bahtinovu ideju iskaza kao imanentno-socijalne strukture Bourdieu iznova ispituje tvrdnjom da je u svakoj interakciji prisutna cjelokupna društvena struktura (isto:52). Naime, jezične strategije pojedinih govornika zavise o njihovom položaju u strukturi raspodjele jezičnog kapitala, koja ovisno o dostupnosti obrazovnog sustava stoji u odnosu sa strukturom klasnih odnosa. Kako je obrazovni sustav taj koji nameće službeni jezik, on je kao takav pod dominacijom jezičnih proizvoda vladajuće klase i teži sankcioniranju “heretičkih” jezičnih proizvoda najsiromašnijih klasa pa su ove predodređene eliminaciji ili samoeliminaciji kao posljedici slabog uspjeha.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

BASIL BERNSTEIN: LINGVISTIČKI PRISTUP SOCIOLOGIJI

Pitanje klase i njenog odnosa prema jeziku dovodi nas do ekstenzivnijeg sociolingvističkog programa posvećenog ovoj problematici i jednom od njegovih rodonačelnika – Basilu Bernsteinu.

Ako se kod Bahtina i Bourdieua radilo o kritici lingvistike iz sociološke perspektive, onda kod Bernsteina imamo obrnuti, lingvistički pristup, koji je započeo kritikom zanemarivanja proučavanja govora u radovima sociologa. Po njemu je dotadašnji “doprinos sociologije izučavanju jezika zanemarljiv” jer se “jezik posmatrao kao fenomen koji integriše ili razdvaja; kao glavno sredstvo preko kojeg se prenosi kultura; kao nosilac društvenih gena” što je rijetko vodilo proučavanju jezika kao društvene institucije (Bernstein, 1979a:

46-47).

Bernstein razlikuje dva osnovna obrasca jezične upotrebe: ograničeni (restricted) i razrađeni (elaborated) lingvistički kôd.¹⁴ Djeca socijalizirana u slojevima radničke klase imaju manju, ili uopće nemaju, mogućnost pristupa razrađenom kodu, dok su kod djece socijalizirane u srednjoj klasi (i u njoj bliskim slojevima) prisutna oba koda. Navest ćemo najvažnije razlike između ovih dvaju kodova:

- i) Ograničeni kôd odlikuju kratke, gramatički jednostavne, često nedovršene rečenice i oskudni sintaktički modeli; rjeđa upotreba pridjeva, priloga i priložnih rečenica. (isto, 1979b)
- ii) Gramatičko-leksički izbori *kontekstualno* su ograničeni, to jest govor se odvija na pozadini zajedničkih pretpostavki i zajedničkih interesa, pa otuda proizlazi i manja potreba za ekspliciranjem značenja.¹⁵ Značenja su partikularistička, mnogo toga se uzima kao samorazumljivo, pretpostavke su implicitne, a namjere se ne verbaliziraju. Za razliku od toga, razrađeni kôd organizira sustave znakova s univerzalističkim značenjima koje počivaju na eksplicitnim pretpostavkama. (isto, 1979c)
- iii) Ograničeni kôd inhibira verbalno izražavanje onih iskustava koja mogu izolirati pojedinca od grupe, jačajući tako osjećaj pripadnosti i društveni identitet nauštrb onog osobnog koji je razvijeniji tamo gdje obiteljski odnosi generiraju razrađene kodove. Izražavanje individualnih razlika, nježnih osjećaja i tako dalje predstavlja potencijalnu opasnost po integritet grupe te se ograničava njihovo iskazivanje tako što se nastoje povezati s društvenim simbolima koji uvećavaju solidarnost društvenog odnosa, a ekstraverbalni kanal teži postati glavni u kvalifikaciji i razradi osobnog iskustva. (isto, 1979d)
- iv) Lingvističke kodove generiraju različiti oblici društvenih odnosa, različiti sustavi normi koji stvaraju različite sustave obiteljskih uloga. Sustav normi vezan uz radničku klasu u obliku odnosa zasnovanih na nizu zajedničkih identifikacija vjerojatno će voditi stvaranju raznih tipova ograničenog koda, dok se razrađeni kôd generira iz oblika društvenih odnosa koji ne pretpostavlja ovakve zajedničke identifikacije.

¹⁴ Razrađeni i ograničen kôd zamjenjuju u ponešto modificiranom obliku Bernsteinovu prethodnu lingvističku distinkciju između zajedničkog i formalnog jezika.

¹⁵ U Bahtinovu kontekstu ovdje se može govoriti o "Trećem" u dijalogu koji u konverzaciji fungira kao idealni adresat.

- v) Razlika između ograničenog i razrađenog koda sastoji se i u tome što prvi naglašava zajedničko radije nego individualno, konkretno radije negoli apstraktno, suštinu (i objekte) prije nego razradu procesa, događanje prije ispitivanja motiva i namjera. U stvari razlika između kodova, određena njihovom većom ili manjom ovisnošću o kontekstu, dio je jedne generalne podjele između dva *klasifikacijska sustava* i njegove relacijom prema društvenim klasama: djeca iz radničke klase klasificiraju prema *osobnim značenjima*, a djeca iz srednje klase prema *apstraktnim načelima*.

Ipak, to ne implicira ocjenu razrađenog koda kao na neki način superiornijeg od onog ograničenog, ili pak tobožnju verbalnu "hendikepiranost" govornika iz slojeva radničkih klasa. Naprotiv, Bernstein inzistira na njihovoj ravnopravnosti, bez obzira na to što dominantna kultura može više vrednovati razrađeni kôd; ograničeni kôd sadrži, reći će on, vlastitu estetiku, jednostavnost, neposrednost izraza, emocionalnu snagu i metaforičko bogatstvo. Bernstein, nagovještavajući Bourdieuov koncept kulturnog kapitala, piše:

"Procesu prisvajanja, manipulacije i eksploatacije nije podložan samo kapital, u strogo ekonomskom smislu, već i kulturni kapital, u obliku simboličkih sistema kroz koje čovek može da proširuje i menja granice svoga iskustva." (isto, 1979c:124-125)

Također se obojica slažu oko "podređenosti forme diskursa formi društvenog odnosa" (Bourdieu, isto: 70), odnosno da je "govorni sistem (...) posledica vrste društvenih odnosa ili, uopšteno uzev, osobina društvene strukture" (Bernstein, 1979d:55).

Bernstein nalazi glavnu funkciju kodova u definiranju i pojačavanju oblika društvenih odnosa, što, kao što ćemo vidjeti, ima dalekosežne implikacije za sociologiju obrazovanja.

KLASA I OBRAZOVANJE

Percepciji obrazovanja kao puta koji vodi k uspjehu u svijetu rada, a koji je utemeljen na zaslugama, mjestu gdje se djeca mogu razvijati u skladu s vlastitim jedinstvenim potrebama i mogućnostima, kao najboljeg sredstva za postizanje veće socijalne ravnopravnosti i tako dalje, mnogi sociolozi suprotstavili su nešto pesimističniju verziju.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

Bernstein je namjeravao objasniti razloge zašto učenici iz radničke klase ostvaruju relativno slabije rezultate u predmetima koji se temelje na jeziku, dok istovremeno u matematičkim predmetima postižu jednake uspjehe kao i njihovi vršnjaci iz srednje klase. Uspostavljanje korelacije između lingvističkih kodova i klasa trebalo je objasniti ovu zbudujuću činjenicu. Kako su društvena struktura i njoj pripadajući društveni odnosi ti koji generiraju posebne lingvističke obrasce, nasljeđe društvene klase ne prenosi se genetičkim kodom, već komunikacijom, to jest kodom koji ta društvena klasa razvija. Slušajući i govoreći, dijete *internalizira* društvenu strukturu, određujući mu njegov društveni identitet. Međutim, komunikacijski kôd radničke klase usmjerava dijete k poređcima učenja i relevancija koji *nisu* u skladu sa zahtjevima obrazovnog sustava te je u cilju napredovanja u školi neophodno da dijete posjeduje razrađeni kôd. Kôd koji dijete donosi u školu simbolizira njegov društveni identitet i psihološki ga povezuje sa srođnicima i njegovom lokalnom zajednicom, što znači da promjena koda, zahtijevana školstvom, nužno mijenja "sredstva pomoću kojih se ostvaruje društveni identitet i realnost" (isto:74). Zamjena kodova predstavlja kulturni diskontinuitet između škole i zajednice, između dvaju različitih sustava komunikacije, i simboličku i društvenu promjenu, a obrazovne institucije u sebi nose "tendenciju otuđenja" jer promjenom koda odvajaju pojedinca od njegovih tradicionalnih (društvenih) odnosa. U tom je smislu krivicu za školske neuspjehe pogrešno pripisati djeci zbog njihove tobožnje "lijenosti" ili pak intelektualne manjkavosti i inferiornosti naspram učenika iz viših klasa – sustav i nastavnici moraju imati senzibilitet u odnosu na kulturne i kognitivne zahtjeve formalnih obrazovnih odnosa.

Rezultati Bernsteinova istraživanja slažu se s Bourdieuovom sociologijom obrazovanja u nekoliko točaka. Naime, u pokušaju da prevlada dihotomiju objektivnog i subjektivnog (strukture i agensa), Bourdieu također govori o *internaliziranju* objektivnih struktura i to posredstvom mehanizama habitusa, a te strukture onda određuju šanse pojedinca.

Nadalje, Bourdieu isto dokazuje da je za neuspjeh radničke klase kriv obrazovni sustav, a ne kultura radničke klase. Bernsteinova distinkcija između komunikacijskih kodova ovdje je tek zamijenjena konceptom kulturnog kapitala, pri čemu je upravo razrađeni kôd taj koji u obrazovnim institucijama funkcionira kao kulturni kapital, u usporedbi s, na tržištu jezičnih razmjena, devalviranom vrijednošću ograničenog koda, ali i općenito negativnom evaluacijom znanja i umijeća radničke klase. S druge strane, učenici iz viših klasa imaju prednost jer su socijalizirani u dominantnoj kulturi u kojoj su stekli kulturni kapital čije

posjedovanje školsko obrazovanje već pretpostavlja.

Povezujući kulturne prakse, obrazovni kapital i društveno podrijetlo, on dolazi do razlikovanja ukusa – ukusa u umjetnosti, jelu, sportu i tako dalje – kao klasnih markera jer sama “potrošnja je, u ovom slučaju, stupanj u procesu komunikacije, to jest čin dešifriranja, dekodiranja, koji pretpostavlja praktičko ili eksplicitno savladavanje šifre ili koda” (Bourdieu, 1984: 2).¹⁶ On razlikuje legitimni, osrednji i popularni ukus. Obrazovni sustav najviše cijeni legitimni ukus, koji, jednako kao i legitimni govor (odnosno razrađeni kôd), čini kulturni kapital, dok se popularni ukus najmanje vrednuje zato što je popularizacijom izgubio na vrijednosti, kao što i riječi “proširujući svoju javnu primjenu, (...) gube svoju diskriminacijsku moć” (Bourdieu, 1992: 48), pretpostavka čega je da vrijednost nastaje odstupanjem od najrasprostranjenije uporabe, dakle – distinkcijom.

Bourdieu sumira svoju sociologiju obrazovanja tvrdnjom da je glavna uloga obrazovnog sustava društvena funkcija *eliminacije* pripadnika radničke klase iz viših obrazovnih sfera i to neuspjehom na ispitima ili, alternativno, samoeliminacijom:

“Glavna uloga obrazovanja u društvu [je] prinos koji daje društvenoj reprodukciji – reprodukciji odnosa moći i povlastica među društvenim klasama. Društvena se nejednakost reproducira u obrazovnom sustavu i tako postaje legitimna. Povlašteni položaj vladajućih klasa opravdava obrazovni uspjeh, a nepriviligirani položaj niskih klasa postaje legitiman na temelju obrazovnog neuspjeha.” (Haralambos, 2002:839)

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

JEZIK I POLITIKA

Autori koji su proučavali odnos jezika prema društvenim strukturama, klasama, obrazovanju, odgoju, a koji su ovdje ukratko razmotreni – također su istaknuta imena kada je riječ o proučavanju jezika i politike – proučavanju usmjerenom na razumijevanje uloge lingvističke komunikacije pri funkcioniranju društvenih jedinica, i na to kako ova uloga oblikuje sam jezik.

George Orwell je, kao vjerojatno prvi autor s engleskog govornog područja koji je uspostavio direktnu vezu između jezika i politike, upozoravao na “loše navike” ukorijenjene u (engleskom) jeziku koje prisiljavaju svoje govornike da misle na određeni način. U svom najpoznatijem romanu, *1984*, partija na čelu s

¹⁶ Prijevod je moj.

Velikim Bratom izumila je Newspeak – modificirani i reducirani oblik engleskog jezika stvorenog u svrhu kontroliranja umova ljudi.

U političkom diskursu neke od tih loših navika sasvim sigurno mogu biti i metafore, i to posebno u trenucima kada funkcioniraju kao oblik legitimacije, primjerice ratnih okolnosti, kako pokazuje George Lakoff na primjeru analize javnog diskursa o Zaljevskom ratu (Lakoff, 1991). Određenje metafore kao kognitivne, a ne tek lingvističke aktivnosti, čini Lakoffovu centralnu tezu – ona nije tek jezična anomalija ili specifično poetsko ili retoričko sredstvo, već sastavni dio naše svakodnevne konceptualizacije svijeta, a sami apstraktni koncepti su metaforičke naravi. Država je tako najčešće konceptualizirana kao osoba (State-as-Person Metaphor) koja ima svoje susjede, prijatelje i neprijatelje, agresivne ili pak miroljubive.

Ona može biti “nezadovoljna” (svojim susjedima), “nezavisna”, “povrijeđena” (ratnim štetama); ona “potpisuje” (sporazume), “usvaja” (zakone), “posluje” s državama-partnericama i tako dalje. Zdravlje zemlje definira se u ekonomskim terminima, a industrijaliziranost zemlje metaforički se predstavlja kao njezina zrelost, pri čemu su zemlje trećeg svijeta koje to nisu “zaostale” (“nerazvijene”, “nazadne”) poput mentalno zaostalog (nezrelog) djeteta. Priključenje Hrvatske Europskoj Uniji i drugim zapadnim asocijacijama i samo je metaforički konceptualizirano – Hrvatska kao mlada država poprima attribute djeteta koje slijedi primjer starijih osoba-zemalja.¹⁷ Europska Unija je, skupa s SAD-om, nešto kao roditelj, starija i mudrija osoba koja, poput svakog roditelja, “postavlja uvjete” i koja je, također poput svakog drugog roditelja, zadovoljna kada njeno dijete ispunjava te uvjete: “Europa je zadovoljna napretkom Hrvatske, ali i dalje upozorava na reforme”.

Hrvatska, dakle, nije savršeno dijete, već nešto prije kao razmetni sin koji, nakon djetinjastog igranja sa zločestom djecom u “balkanskom blatu”, treba povratiti povjerenje svojih roditelja da bi mu ovi dozvolili povratak u europsku “obitelj”. Ona se treba prilagoditi njihovim standardima i pravilima igre, i kada to čini, ona “napreduje” te je stoga roditelj i hvali. Međutim, kao i svako drugo nezrelo dijete, ono ima svoje mane te uz svaku pohvalu ide i kritika zbog njegovih nepodopština, kao što je, na primjer, korupcija, loše pravosuđe, neizručivanje ratnih zločinaca i tako dalje.¹⁸ Kada se dijete-Hrvatska posvađa sa svojim susjedima, Europska komisija, kako i priliči duhu roditeljske skrbi,

¹⁷ Tako svakodnevno imamo prilike čuti kako je Hrvatska Vlada u pogledu XY zauzela načelan stav kako će Hrvatska po tome pitanju slijediti primjer većine europskih zemalja.

¹⁸ Glavni pregovarač Europske komisije za Hrvatsku, David Daly je “pohvalio dosadašnji dio pregovora, ustvrdivši napredak, ali, naglašava da je ostalo još puno posla u, naravno, reformi pravosuđa, te javne uprave, borbi protiv korupcije i ekonomskom restrukturiranju”.

“potiče Hrvatsku i susjedne zemlje na traženje rješenja za sva otvorena (bilateralna) pitanja u duhu dobrosusjedskih odnosa”. Zahtjevi roditelja koje dijete treba ispuniti su “izazovi” koje ono “susreće na svom putu prema EU”, a kao nagrada zbog svladavanje tih izazova, Europa “otvara svoja vrata” Hrvatskoj i njenim građanima.

Ovaj sustav nesvjesnih metafora, centraliziran oko obiteljskih odnosa roditelja i djeteta, a koji ide do minucioznih razina, ima implikaciju da je razumijevanje ovakve jedne društveno-političke situacije određeno upravo ovakvim metaforičkim uokvirivanjem situacije, a ne samim činjenicama. Učinak metaforičkog diskursa bio bi taj da se posredstvom apeliranja na emocije ljudi omogući prijenos osjećaja odanosti prema stvarnom roditelju na onog metaforičkog roditelja (Europu) koji u cijeloj priči funkcionira kao njegov surogat,¹⁹ a to kao svoju daljnju posljedicu ima i nekritičko podvrgavanje volji tog roditelja koji je, bivajući starijim, iskusnijim, mudrijim i u svakom pogledu superiornijim objektom prema kojemu dijete mora neprestano težiti, ujedno “uvijek u pravu”. Drugim riječima, dijete nema izbora – njegovo odbijanje da se vrati obiteljskim korijenima može samo značiti prolongiranu maloljetnost i, shodno tome, nemogućnost da se konstituiraju kao subjekt.

Promotrimo govor premijera Ive Sanadera u povodu 13. godišnjice oslobođanje zapadne Slavonije (2. svibnja 2008.):

“Pobjeda u Domovinskom ratu omogućila je afirmaciju naše demokracije. Danas je Hrvatska prepoznata i priznata kao značajan čimbenik stabilnosti u Europi i svijetu. Na mjestu gdje je bljesnula prva velika iskra oslobodilačke pobjede želim istaknuti da ulaskom u NATO Hrvatska više nikad neće biti sama niti izložena agresiji nadmoćnijeg neprijatelja. Uspjeli smo se obraniti i u takvoj situaciji, ali uz goleme žrtve. To nam danas nalaže da vodimo odgovornu vanjsku i sigurnosnu politiku koja će razvijati savezničku politiku s ostalim zapadnim demokracijama.²⁰”

Kako možemo vidjeti, diskurs hrvatskog političkog vodstva dobiva funkciju legitimiranja pristupanja Hrvatske u NATO-savez putem metafore države kao osobe: Hrvatska se konceptualizira kao nemoćna žrtva koja je bila sama pred agresivnim neprijateljem, a ulaskom u NATO ona dobiva prijatelje koji više nikada neće dopustiti da ona bude sama. Činom oslobodilačke pobjede ona ulazi u svoju demokratsku fazu kao fazu svoje zrelosti; prepoznata je i priznata, postaje odgovorna, vodi sigurnosnu politiku, saveznik je starijim

¹⁹ Ovaj prijenos je zapravo proizvod konceptualne metafore kao “konvencionalnog načina konceptualiziranja jedne domene iskustva u terminima druge, često nesvjesno” (Lakoff, 2002:4).
²⁰ http://www.glas-slavonije.hr/rubrika.asp?rub=1&ID_VIJEСТИ=91221

zapadnim zemljama i čimbenik je stabilnosti. Podrška ulasku u savez stvara se integrirajući cijeli narativ u onaj okvir koji je od važnosti adresatima i koji je kompatibilan s njihovim sustavom vjerovanja i postojećim kulturnim mitovima. Naime, ulazak u NATO opisan je u takvim terminima da izgleda da on predstavlja logičan slijed onoga što je započeto Domovinskim ratom (sintagma koja je i sama metafora), međutim, to da je pitanje o pristupanju savezu ovdje nerazdvojno od Domovinskog rata kao povijesne činjenice stvar je proizvoljnog političkog *frameinga* u kojemu metafora države-kao-osobe tako što apelira na emocije slušatelja (čitatelja) da ne dopuste da njihova zemlja bude "sama" i da se ne ponove ratne strahote istodobno treba polučiti efekt njihova pristanka na pristupanje Hrvatske NATO-u.

Na interesantno proširenje ove metafore imali smo prilike čuti u suprotstavljenim političkim diskursima oko osamostaljenja Kosova. Država kao i svaka druga osoba ima svoje organe pa su tako na srpskoj strani učestale organske metafore poput "Kosovo je srce Srbije". To za posljedicu ima da je, za svakoga aficiranog ovim diskursom, odustajanje od Kosova ravno smrti osobe-Srbije, čime svaki Srbin nepovratno gubi svoju "otadžbinu" te konsekventno svoj nacionalni identitet. S druge strane, već standardizirani zapadnjački legitimirajući diskurs, kojega ovdje možemo probno nazvati metaforikom (punog) kruga, ide ovako: osamostaljenje Kosova završetak je procesa započetog raspadom Jugoslavije te je njime postignut i *zaokružen* svojevrsni puni krug.²¹ Reprezentiranje događaja na ovaj način ima učinak, ako ne i funkciju, prikazivanja jednog društveno-političkog procesa kao prirodne nužnosti i neminovnosti, a svoj legitimitet crpi posredstvom imitiranja egzaktnosti diskursa prirodnih znanosti (posljednji stupanj raspada Jugoslavije = posljednji stupanj radioaktivnog raspadanja),²² te istovremeno prikrivajući transnacionalne odnose moći koje su ovdje također na djelu.

Problematičnost uporabe metafore države-kao-osobe pri reprezentiranju događaja leži u tome, reći će Lakoff, što ona:

"ističe načine na koje države djeluju kao cjeline i skriva unutrašnju strukturu države. Klasna je struktura skrivena ovom metaforom, kao i etnički sastav, religijsko suparništvo, političke stranke, ekologija, utjecaj vojske i korporacija (posebno multinacionalnih korporacija)." (Lakoff, 1991)²³

21 Za paradigmatičko mjesto ovakve pozicije možemo uzeti i izjavu saborskog zastupnika Dragutina Lesara: "Raspad Jugoslavije počeo je na Kosovu i taj proces se vratio na početak, što znači da je ovo zaokružena priča potpunog raspada Jugoslavije i svodjenja Srbije na njene uže granice". <http://www.index.hr/vijesti/clanak.aspx?id=374763>

22 Istinska snaga opisivanja osamostaljenja Kosova u terminima "posljednjeg stupnja raspada Jugoslavije" leži ponovno u apelanju na emocije; ako je doista Kosovo zaokruživanje procesa započetog ratnim strahotama, onda se samom osamostaljenju mora dati bezuvjetni pristanak i odobravanje.

23 Prijevod je moj.

Nesvjesni sustav metafora nudi nam inferencijalnu strukturu pomoću koje konceptualiziramo i razumijevamo našu svakodnevicu, a politička svakodnevica od toga nije nikakav izuzetak. Naš odnos prema njoj, kao i prema drugim stvarima, često je metaforički posredovan, a pojava samo jedne metafore (kao one države-kao-osobe) involvira cijelu jednu mrežu metaforičkih odnosa koja iz pozadine određuje naše razumijevanje događaja. Stoga je njihovo ekspliciranje i više nego poželjno u trenucima kada njihova uporaba postaje sve samo ne benigna.

ZAKLJUČAK

U tekstu smo razmotrili neka imena koja su iz različitih disciplinarnih perspektiva promišljala o jeziku, njegovu odnosu prema društvu i njegovim frakcijama, prema obrazovanju i politici, utječući i istovremeno anticipirajući neke danas interdisciplinarnu pristupe istoj problematici.

Wittgenstein je u filozofiji jezika, poput marksista i pragmatista, naglašavao našu historijsku praksu, a s Bahtinovim projektom osnivanja nove znanosti, *metalingvistike*, kako ju je on nazvao, čija je istraživačka intencija bila ispitivanje relacije jezik – društvo, zauzeo je isti stav: *govor je aktivnost, forma života* ili, govoreći suvremenijim vokabularom, diskurs je oblik društvene prakse.

Bahtin, Bernstein i Bourdieu često će se naći kao prethodnici i inspirativna imena, danas relativno mladom, interdisciplinarnom pristupu proučavanju diskursa – *kritičkoj analizi diskursa* (CDA), disciplini koja polazi upravo od navedene teze o diskursu kao obliku društvene prakse, nastojeći pokazati kako su lingvističko-diskurzivne prakse povezane sa širim društvenopolitičkim strukturama moći i dominacije. Nesvjesni metaforički sustav kojim se svakodnevno koristimo pri reprezentaciji zbilje oblikuje, stvara ili mijenja diskurs koji – utoliko što objašnjava, brani, legitimira ili motivira – postaje ideologijski utemeljena društvena praksa. Stoga i recentniji javni diskursi o političkim pitanjima koje smo u tekstu razmotrili služe kao pokušaj oprimjerenja te teze.

LITERATURA:

BAHTIN, MIHAIL (1980). "Marksizam i filozofija jezika", Beograd: Nolit

BAKHTIN, M.M. (1986a). "The Problem of Speech Genres", u: Bakhtin, M.M., "Speech Genres and Other Late Essays", University of Texas: Austin.

BAKHTIN, M.M. (1986b). "Toward a Methodology for the Human Science". U: Bakhtin, M.M., *Speech Genres and Other Late Essays*. University of Texas: Austin.

BAKHTIN, M.M. (1986). "From Notes Made in 1970-71". U: Bakhtin, M.M., *Speech Genres and Other Late Essays*. University of Texas: Austin.

BERNSTEIN, BASIL (1979a). "Sociolingvistički pristup socijalnom učenju". U: Bernstajn, Bazil, *Jezik i društvene klase*. Beograd: BIGZ.

BERNSTEIN, BASIL (1979b). "Zajednički jezik (neke sociološke implikacije jednog lingvističkog obrasca)". U: Bernstajn, Bazil, *Jezik i društvene klase*. Beograd: BIGZ.

BERNSTEIN, BASIL (1979c). "Društvena klasa, jezik i socijalizacija". U: Bernstajn, Bazil, *Jezik i društvene klase*. Beograd: BIGZ.

BERNSTEIN, BASIL (1979d). "Sociolingvistički pristup socijalizaciji". U: Bernstajn, Bazil, *Jezik i društvene klase*. Beograd: BIGZ.

BITI, VLADIMIR (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: MH.

BOURDIEU, PIERRE (1992). *Što znači govoriti*. Zagreb: Naprijed.

BOURDIEU, PIERRE (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

GLOCK, HANS-JOHANN (ed.) (1996). *A Wittgenstein Dictionary*. Blackwell Publishing.

HOENISCH, STEVE (2006). "A Wittgensteinian Approach to Discourse Analysis" (dostupno na URL: http://www.criticism.com/da/lw_da.html).

HARALAMBOS M, HOLBORN M. (2002). *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

JOSEPH, J.E. (2004). "Language and Politics". U: Alan Davies, Catherine Elder (ed.), *The Handbook of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing.

LAKOFF, GEORGE (1991). "Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf" (dostupno na URL: http://www3.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Lakoff_Gulf_Metaphor_1.html)

LAKOFF, GEORGE (2002). *Moral Politics: how liberals and conservatives think*. Chicago: University of Chicago Press.

MATIJAŠEVIĆ, RADOVAN (1980). "Bahtinova teorija govora". U: Bahtin, Mihail, *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.

WITTGENSTEIN, LUDWIG (1998a). *Filozofijska istraživanja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

WITTGENSTEIN, LUDWIG (1998b). *Culture and Value*. Blackwell Publishers Ltd.

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.

ALEKSANDAR JOKSIĆ

Language, Society, Class

SUMMARY

The objective of this paper is an attempt to find, from different disciplinary perspectives such as philosophy of language, sociology and linguistics, certain convergent points, which would act as an incentive for further research of the language – society relation. It also examines language as a class marker and specific impacts it makes within educational system. Finally, particular emphasis will be put on the metaphorical discourse and its role in shaping and formulation of ideologies in their social reproduction.

KEYWORDS

Discourse, society, ideology, language, class, metaphor, politics

ČEMU
8.16/17
OŽUJAK
2009.